

PLA D'ACCIÓ DE LA DIVERSITAT AGRÀRIA VALENCIANA

**GENERALITAT
VALENCIANA**

Conselleria d'Agricultura,
Desenvolupament Rural,
Emergència Climàtica
i Transició Ecològica

Antecedents i context actual

La pèrdua de la diversitat agrària és una preocupació creixent a escala europea i mundial com a conseqüència d'activitats humanes en el medi. La revolució verda va portar a l'augment de la productivitat agrícola i la intensificació dels cultius, però també a la pèrdua de la diversitat genètica. La intensificació de l'agricultura va augmentar significativament a escala mundial la producció d'aliments, però alhora va comportar, inevitablement, conseqüències negatives.

A principis dels anys 60 es va anar estenent la preocupació de preservar els recursos fitogenètics a escala mundial i es van desenvolupar diferents estratègies per a parar la pèrdua de biodiversitat, entre els quals destaca el Conveni de la Biodiversitat adoptat a la cimera de Rio (1992) i el Tractat Internacional sobre els Recursos Fitogenètics per a l'Alimentació i l'Agricultura (TIRFAA) (2001-2004).

Aquest últim tractat té com a objectius la conservació i l'ús sostenible dels recursos fitogenètics i estableix que les parts contractants hauran d'elaborar i mantenir normatives jurídiques apropiades per tal de promoure l'ús sostenible dels recursos fitogenètics per a l'alimentació i l'agricultura. Proposa entre altres mesures la promoció de la conservació in situ, ex situ i on-farm (conservació en camps d'agricultors). El Tractat, en harmonia amb el Conveni sobre la Diversitat Biològica (CDB), preveu la conservació i utilització sostenible dels recursos genètics vegetals com a base de la seguretat alimentària.

L'erosió genètica i la pèrdua del coneixement tradicional

La diversitat cultural i la diversitat biològica estan relacionades, podent-se afirmar que en la mesura que es perd i simplifica la diversitat cultural rural es perd i simplifica la diversitat biològica agrícola, i si es perd la diversitat agrícola es fa més difícil el manteniment de la diversitat rural.

En molts casos el procés de modernització ha destruït les cultures agràries locals, en molts altres ha significat la seua lenta decadència, facilitant la penetració de les noves varietats i de la cultura que representen. L'agricultura sostenible, els cultius ecològics i els xicotets agricultors poden detindre i revertir el procés d'erosió genètica si s'impulsen processos de revaloració de la biodiversitat i cultura agrària a escala local.

A partir del Conveni de Diversitat Biològica correspon exercir la sobirania sobre aquest patrimoni fitogenètic comú, açò significa "valorar, gestionar, administrar, defensar la seua identitat i usos, perquè d'aquesta manera pugui ser llegat sense manca de la seua integritat i amb totes les utilitats i beneficis".

Definició de varietat local/tradicional

Les varietats locals són poblacions d'espècies cultivades molt heterogènies, derivades de la selecció feta pels agricultors al llarg del temps, per la seua adaptació a les condicions ambientals i als seus interessos. Tenen capacitat per a produir llavors viables i material de reproducció. En general són rústiques, amb una certa capacitat per a tolerar estressos biòtics i abiòtics, açò proporciona plasticitat i estabilitat per al rendiment, i una producció mitjana en un sistema agrícola.

Aquestes varietats estan presents en la cultura i gastronomia tradicional, ja que des de fa molts anys formen part dels hàbits alimentaris dels llocs on es cultiven. En aquest text les varietats tradicionals s'anomenen "locals, antigues, autòctones, camperoles o del país".

La valoració del coneixement i les varietats tradicionals

La necessitat de reduir la contaminació, produir de forma sostenible i augmentar la qualitat dels aliments, ha fet que en els últims anys aparega un renovat interès per les varietats tradicionals. Aquest interès és especialment visible en el sector de les denominacions de qualitat i molt especialment en la producció ecològica. La conservació futura dels agrosistemes requereix no sols la preservació dels recursos genètics, també és essencial l'existència tant d'agricultors que tinguen el coneixement agrari necessari, com de consumidors amb informació per a valorar la qualitat i la importància del consum d'aquests aliments.

La diversitat de les varietats locals és indispensable per a l'adaptació dels cultius al canvi climàtic i a les noves exigències de qualitat i disminució dels "insums" químics. Els agricultors i consumidors han de tindre la possibilitat d'elegir els aliments que consumeixen i les plantes que cultiven. Cal potenciar els sistemes de maneig de la diversitat per part dels agricultors, facilitant l'ús de llavors de varietats locals i tradicionals.

Les varietats tradicionals i l'agricultura ecològica

Diversos estudis, plans i informes avalen la importància de les varietats tradicionals per a l'agricultura ecològica:

- Contribueixen a augmentar la diversitat biològica present en l'agrosistema .
- Mostren una major adaptació a les condicions de cultiu de l'agricultura ecològica.
- No han sigut seleccionades buscant sols la productivitat, sinó usos i qualitats específiques.
- Suposen una herència cultural de gran importància que no ha de desaparèixer.
- Dins de models sostenibles, les varietats locals tornen l'autonomia als agricultors.

Tot i això el seu ús en agricultura ecològica no és fàcil. Existeixen diverses dificultats, unes derivades de l'escàs desenvolupament del Reglament Europeu de la Producció Ecològica en les llavors ecològiques, altres derivades de la legislació general de llavors on a penes es consideren i on apareixen nombrosos obstacles per al seu ús normal.

POLÍTIQUES I ESTRATÈGIES ACTUALS ENVERS ELS RFAA

a.-Tractats i projectes internacionals

Son nombrosos els acords internacionals relatius a la conservació de la diversitat agrària:

Destaquen el Compromís Internacional sobre els Recursos Fitogenètics per a la Alimentació i l'Agricultura (RFAA) de la FAO, 1983. El Conveni sobre Diversitat Biològica (CDB), 1992. el Pla d'Acció Mundial dels Recursos Fitogenètics adoptat en la Conferència de Leipzig, juny 1997. El Tractat Internacional sobre els Recursos Fitogenètics per a l'Alimentació i l'Agricultura, de la FAO, signat per més de 130 països, es va posar en marxa en 2014 el TIRFAA. I el Protocol de Nagoya sobre accés als recursos genètics, i la participació justa i equitativa en els beneficis que es deriven de la seua utilització.

Paral·lelament, a Europa, s'han dut a terme diverses estratègies per promoure la conservació de la diversitat en el món agrari. En 1998, la Comissió Europea llançava la **Directiva 98/95/CE de "varietats de conservació"** que igualment obria una xicoteta esperança per a les varietats tradicionals al donar premisses per a l'establiment d'un marc jurídic per a possibilitar la comercialització de varietats locals sense necessitat d'estar incloses en les llistes oficials de llavors.

Els successius **Reglaments europeus d'ajudes al desenvolupament rural** han esmentat la possibilitat de concedir ajudes per a l'ús i desenvolupament dels recursos genètics en la agricultura, i poder complir amb l'objectiu de restaurar, preservar i millorar la biodiversitat.

La **Política agrària comunitària (PAC)**, des de la seva reforma l'any 1992, ha fomentat la producció d'aliments aplicant mètodes de producció agrícola compatibles amb la protecció i la millora del medi ambient, el paisatge, els recursos naturals, el sòl i la diversitat genètica majoritàriament a través dels ajuts agroambientals del **Programa de Desenvolupament Rural (PDR)**.

Directiva 2008/62/CE de la Comissió, de 20 de juny de 2008, sobre varietats de conservació. Té l'objectiu d'afavorir la conservació "in situ" y l'ús sostenible dels recursos fitogenètics a través del seu cultiu i comercialització, inclòs quan no compleixin els requisits generals respecte a la inclusió en els catàlegs de varietats.

Directiva 2009/145/CE de la Comissió de 26 de novembre de 2009 dirigida ara als cultius hortícoles flexibilitzant el nivell d'homogeneïtat necessari per a poder inscriure una varietat en el catàleg oficial de varietats comercials

Per a complementar algunes de les disposicions del Protocol de Nagoya, s'ha adoptat el Reglament 511/2014 del Parlament Europeu i del Consell, de 16 d'abril de 2014, relatiu a l'accés als recursos genètics i participació justa i equitativa en els beneficis que deriven de la seua utilització en la Unió.

b.- Iniciatives estatals

Entre les institucions científiques encarregades dels recursos fitogenètics destaca, a escala estatal, l'**Instituto Nacional de Investigaciones Agrarias (INIA), que disposa del Centro de Recursos Fitogenéticos (CRF)**, responsable dels recursos fitogenètics per a l'agricultura i l'alimentació.

En 2006, a l'Estat espanyol, es va aprovar **la Llei 30/2006 de Llavors**, vigent en l'actualitat, que va incorporar elements del TIRFAA i va obrir les portes a una regulació específica sobre l'ús dels recursos fitogenètics per a la seua conservació in situ per part d'agricultors i agricultores.

Continuant a escala estatal, es va publicar el Pla Estratègic del Patrimoni Natural i la Biodiversitat 2011-2017 (RD 1274/2011, BOE de 30 de setembre de 2011), sobre la base dels principis generals de l'aplicació del Conveni de la Diversitat Biològica i de la Llei 42/2007, del Patrimoni Natural i de la Biodiversitat.

En 2017 es va aprovar el Reglament del Programa Nacional de Conservació i Utilització Sostenible dels Recursos Fitogenètics per a l'Agricultura i l'Alimentació a través del Reial Decret 199/2017, de 3 de març, i a continuació, en 2019, es va publicar l'Ordre APA/63/2019, de 23 de gener, en el que s'aprova el primer Pla d'Actuació d'aquest Programa (2018-2022).

En aquest context i tenint en compte tot l'anterior, es va publicar el Real Decret 429/2020, de 3 de març, pel qual s'aprova el Reglament sobre accés als recursos fitogenètics per a l'agricultura i l'alimentació. Té com a objectiu regular l'accés als recursos fitogenètics espanyols (seguint el Protocol de Nagoya), ampliar la base genètica a disposició dels agricultors i conservar i protegir els coneixements tradicionals.

c.- Iniciatives valencianes

Al nostre territori no hi havia cap estratègia pròpia que tinguera com a objectiu lluitar contra l'erosió genètica dels RFAA valencians. Hi ha centres experimentals i departaments universitaris d'alt nivell amb projectes propis i també col·laboracions amb altres entitats estatals i europees, però no hi havia un Pla Valencià de conservació i foment de la diversitat agrària.

Centrant-nos en els recursos fitogenètics vegetals, i especialment hortícoles, les referències són:

- L'Institut Valencià d'Investigacions Agràries (IVIA) que té com a missió, entre altres, la del desenvolupament sostenible del sector agrari.

- Les Estacions Experimentals Agràries per la seua implantació al territori han realitzat tasques de conservació i difusió de varietats tradicionals entre els agricultors.

- El Centre d'Investigacions i Experimentació Forestals (CIEF), que té un paper rellevant en la prospecció i caracterització d'espècies aromàtiques i medicinals (PAM) i la seua adaptació a condicions de cultiu, entre altres actuacions.

- Dins de l'àmbit de les universitats valencianes es de destacar l'Institut de Conservació i Millora de l'Agrodiversitat Valenciana (COMAV) de la Universitat Politècnica de València (UPV), referent estatal en el camp de la genètica de les hortícoles, l'Institut Cavanilles de la Universitat de València, i l'Institut Universitari d'Investigació - CIBIO de la Universitat d'Alacant.

- Entre les entitats de la societat civil que treballen en la conservació de les varietats hortícoles tradicionals destaca l'associació "Llavors d'ací", i l'associació "El Rincón de la diversidad", ubicada al Racó d'Ademús. Ambdues formen part de la Red de Semillas, coordinadora estatal de grups que treballen per la conservació de la biodiversitat en mans dels agricultors.

Valoració

Davant d'aquest context, s'ha considerat necessari engegar aquest Pla d'Acció per a la Diversitat Valenciana, coordinat per la Conselleria d'Agricultura i amb la participació directa del sector amb l'objectiu d'aturar la pèrdua de la biodiversitat cultivada i promoure l'ús de les varietats locals valencianes.

Perquè aquesta alternativa es faci efectiva i arribe a un ampli sector de la societat es requereix adoptar mesures i accions que asseguren als agricultors la conservació del coneixement relatiu a l'ús i gestió dels recursos naturals, que promocionen les xarxes de producció i/o consum de varietats locals, que promoguin el consum de varietats locals amb programes de sensibilització pública, i que integren a tots els sectors implicats en la conservació i la utilització sostenible dels RFAA.

PLA DE LA DIVERSITAT AGRÀRIA VALENCIANA (PDAV)

Introducció

El Pla de la diversitat agrària valenciana (PDAV), de la Conselleria d'Agricultura, Desenvolupament Rural, Emergència Climàtica i Transició Ecològica, naix de la necessitat de conservar la diversitat al camp i divulgar el seu coneixement entre els ciutadans.

Els problemes que aspira a solucionar el PDAV son diversos:

- El primer i més important és conservar la diversitat fitogenètica heretada dels nostres majors. La millor forma de conservació és "in situ", en la finca de l'agricultor.

- Augmentar el seu coneixement entre la ciutadania. Aquests recursos fitogenètics poden ser la base d'activitats econòmiques ja que presenten uns alts nivells de qualitat gastronòmica, i hi ha un mercat de qualitat que les demanda, per eixe motiu son una oportunitat per als agricultors valencians.

- Ajudar al sector de la producció ecològica, fent accessibles uns materials genètics que tenen interès per aquest model de producció d'aliments

El Pla es limita inicialment a les varietats hortícoles, és una experiència que anirà creixent per fases, en un futur pròxim es deu obrir als fruiters tradicionals, els cultius extensius, les plantes aromàtiques i medicinals i les races ramaderes d'interès per al sector agrari i la alimentació.

Objectius

L'objectiu principal del Pla de la Diversitat Agrària Valenciana és promoure la recuperació, la conservació, l'ús, la divulgació i la valoració de les varietats hortícoles valencianes facilitant l'accés a un catàleg públic de varietats d'interès agrari valencià i promocionant el seu valor.

Els objectius específics son:

- Promocionar la recuperació, la conservació en camp i l'ús de les varietats hortícoles valencianes tradicionals

- Foment de l'ús i cultiu d'aquest recurs en agricultura ecològica

- Foment de la divulgació i valorització dels recursos genètics locals entre els ciutadans per a possibilitar la seua conservació

- Foment de la recerca científica, la innovació i la transferència del coneixement respecte a les varietats locals

El Pla d'acció s'estructura en 4 eixos d'actuació, per a cadascun dels quals es defineix els seus objectius i es preveuen les mesures d'actuació.

Eixos

Foment de la conservació i cultiu de les varietats locals

Objectiu:

L'objectiu d'aquest eix, dirigit a tot el sector agrari, és promoure la recuperació, la conservació i l'ús sostenible de les varietats hortícoles tradicionals valencianes entre els agricultors.

La conservació de les llavors es realitza de totes les maneres possibles per garantir el seu futur, prioritant la conservació "in situ" en el lloc d'origen, i conservació "on-farm", en el lloc, en els camps dels agricultors.

Per poder conservar les varietats locals valencianes és necessari, en primer lloc, realitzar una recopilació i identificació de les Varietats Tradicionals d'interès agrari i crear una col·lecció de referència gestionada per un òrgan competent en les tasques tècniques i representatiu del sector.

1.1

Comissió de Varietats Locals

Es un òrgan consultiu de la Conselleria en matèria d'ús i conservació dels recursos genètics agraris valencianes.

Decideix sobre els requisits i conveniència de la entrada de les varietats tradicionals en el Catàleg Valencià de les Varietats Locals d'interès agrari. Coordina les entitats que treballen en recursos fitogenètics i elabora metodologies de treball compartides. La composició de la Comissió reuneix representants de tots els actors implicats en la recuperació i conservació de les Varietats Tradicionals.

1.2

Catàleg Valencià de les Varietats Tradicionals/ d'Interès Agrari

Aquest catàleg es una llista dels recursos genètics hortícoles a disposició del sector productor valencià perquè es puga conservar la diversitat agrària valenciana al camp.

Totes les varietats inscrites en la col·lecció disposen d'una fitxa de caracterització morfològica i d'una altra d'informació agronòmica i cultural associada, seguint les normes acceptades en aquest camp científic. Les fitxes de les varietats acceptades, que formen part de la Col·lecció, s'han presentat públicament i estan disponibles en la pàgina web de la Conselleria.

1.3

Col·lecció de Varietats Tradicionals Valencianes

Es la col·lecció on es conserven les quantitats necessàries de llavors i materials de reproducció de les varietats inscrites en el Catàleg.

Està físicament en les instal·lacions de la Generalitat Valenciana i consta de dues col·leccions: la col·lecció activa, destinada a l'ús experimental i de préstec, amb duplicats en les Estacions experimentals agràries (EEA) de Carcaixent, Elx i Vila Real i en el CIEF, i la col·lecció base, preparada per a la conservació a llarg termini, ubicada en el CIEF de Quart de Poblet.

1.4

Col·laboració i coordinació entre la Conselleria i les entitats que duen a terme tasques prospecció, caracterització i conservació dels varietats locals

La Conselleria es coordinarà amb les entitats que ja fan recuperació i conservació per tal de compartir coneixements i normalitzar les fitxes informatives de les varietats, de manera que les dades de recollida, descripció i saber tradicional, siguen homogènies, comparables i metodològicament acceptades per a la comunitat científica, així s'eviten duplicitats d'esforços o treballs que compten amb metodologies no comparables o no acceptades.

1.5

Promoció dels treballs de prospecció, caracterització i recollida de llavors i coneixement tradicional a les comarques valencianes

Les llavors i cultura agrària del territori valencià no han estat estudiades sistemàticament, els treballs de prospecció i recollida de llavors han estat puntuals i esporàdics, sense una visió global del país, el coneixement tradicional tampoc s'ha recollit amb un mínim de planificació. Encara queden moltes llavors i molt de coneixement per recuperar fruit d'una dilatada cultura agrària tradicional, però cada vegada queden menys informants de qualitat, com són els nostres llauradors majors.

El Pla potencia els treballs de col·laboració amb agricultors, entitats civils i institucions públiques per a realitzar, amb una estratègia comuna i global, aquestes tasques.

1.6

Foment de la conservació i ús sostenible de les varietats tradicionals hortícoles valencianes per part dels agricultors

Aquest és la principal mesura per aconseguir l'objectiu de l'eix. Es desglossa en subapartats:

Producció de llavors i material de multiplicació vegetativa de varietats locals en finques públiques per incentivar-ne l'ús

Es promourà la producció de llavors i materials de multiplicació vegetativa dels recursos genètics inscrits al Catàleg per a l'ús i conservació per part dels agricultors en finques de la Conselleria, com poden ser les Estacions Experimentals Agràries, el CIEF i altres finques públiques.

Transferència al sector agrari de llavors amb Acords de Transferència de Materials (ATM).

Les varietats locals s'entreguen als receptors (agricultors individuals o associacions) mitjançant un Acord de Transferència de Materials (ATM). Es un document que recull uns compromisos mínims en l'accés als recursos fitogenètics

2

Foment de l'ús i del cultiu de varietats tradicionals en agricultura ecològica

Objectiu:

El sector productor ecològic és un clar destinatari de les varietats tradicionals; les sinergies entre varietats locals i producció ecològica ja han estat descrites. D'una banda representa el sector més interessat amb les varietats locals, d'altra les varietats locals troben en la producció ecològica el model més aproximat al model tradicional en que van ser millorades i seleccionades.

Mesures a establir:

- Facilitar l'accés als productors ecològics al fons del Catàleg.
- Coordinar amb el CAECV les necessitats del sector, i debatre els canvis normatius que continuament es dona en la reglamentació de les llavors.

3

Foment de la promoció, divulgació i valorització dels recursos genètics locals per a possibilitar-ne la conservació

Objectius:

- Fomentar la valorització dels varietats locals per part dels consumidors finals, recordant la qualitat alimentària, sanitària i la relació amb la gastronomia pròpia.
- Fomentar la diferenciació productiva, com són les denominacions d'origen i de qualitat en els àrees geogràfiques on estan més implantades.
- Fomentar la informació i el coneixement en l'àmbit educatiu, en els horts comunitaris i en la societat en general, sobre l'interès de la biodiversitat cultivada com a patrimoni cultural i com a eina d'adaptació al canvi climàtic.

Mesures a establir:

- Promoció dels varietats locals mitjançant figures de qualitat
- Divulgació de les varietats locals dins l'àmbit agroalimentari
- Difusió de les varietats locals d'interès gastronòmic

4

Foment de la recerca, la innovació i la transferència de les varietats locals

Objectius:

- Afavorir i donar suport a les actuacions en matèria investigadora, tecnològica, d'assessorament, divulgació i innovació en la recuperació dels recursos genètics locals de d'interès.
- Afavorir la millora genètica d'aquelles varietats tradicionals que manifestin més potencial agrari o més interès agroalimentari, mantenint la seua condició de recurs disponible.

Mesures a establir:

- Potenciar la investigació, desenvolupament i innovació en varietats locals duta a terme per la Conselleria d'Agricultura través dels Programes Propis.
- Fomentar la coordinació, investigació, desenvolupament i innovació en varietats locals duta a terme per les universitats i per altres fundacions i centres vinculats.
- Potenciar la transferència tecnològica i l'assessorament als agricultors i, en general, al sector agrari.

**GENERALITAT
VALENCIANA**

**Conselleria d'Agricultura,
Desenvolupament Rural,
Emergència Climàtica
i Transició Ecològica**